

Takováto klasifikace, právě proto, že je platná, vede však zároveň k nebezpečí, že mohou být teoretické třídy, fiktivní seskupení, existující pouze *na papíře* a čistě z intelektuálního rozhodnutí badatele, považovány za třídy skutečné, za seskupení skutečná, jako taková skutečně existující. A to tím spíš, že dělení navrhovaná v *Distinkci*, jak se ukazuje, skutečně odpovídají reálným diferencím v nejrůznějších, a někdy i nejnečekanějších oblastech praxe. Modelu například odpovídá, abych uvedl jednu bizarnost, rozložení majitelů psů a koček. Obliba psů je pravděpodobnější u podnikatelů (ve schématu napravo), kdežto kočky milují častěji intelektuálové (ve schématu nalevo).

Model stanoví vzdálenosti, *předurčující* pravděpodobnost setkání, příbuzností, sympatií nebo i touhy: konkrétně řečeno, pro lidi situované v prostoru nahoře je velmi nepravděpodobné manželské spojení s lidmi situovanými dole, protože za prvé mají malou naději se s nimi fyzicky setkat (leďa na takzvaných „podezřelých místech“, čili za cenu překročení sociálních hranic, jež jsou vedle prostorové vzdálenosti ještě další překážkou), a za druhé, i kdyby se s nimi při nějaké příležitosti letmo a tak říkajíc náhodou setkali, nebudou „na sebe slyšet“, navzájem si doopravdy rozumět a jedni druhým se líbit. Blízkost v sociálním prostoru naopak ke sblížení předem disponuje: lidé zaujímající postavení v jedné určité omezené části prostoru si budou jednak bližší (svými vlastnostmi a dispozicemi, *svým vkusem*) a jednak ke sblížení ochotnější; a sblížení, zmobilizování také přístupnější. *To však neznamená, že tvoří třídu v Marxově smyslu slova, totiž skupinu zmobilizovanou za společnými cíli a zvláště proti jiné třídě.*

Teoretické třídy, tak jak je ustavuji, jsou nicméně k tomu, aby se z nich staly třídy v marxistickém smyslu slova, predisponované mnohem víc než jakékoli jiné teoretické seskupení, například seskupení podle pohlaví, etnika apod. Kdybych byl politický lídr a chtěl vytvořit velkou stranu složenou jak z podnikatelů, tak z dělníků, měl bych jen malou naději uspět, protože jedni mají k druhým v sociálním prostoru příliš daleko; v určité situaci, třeba při nějaké národní krizi, by je sice mohl sblížit nacionalismus nebo šovinismus, ale spíš jen povrchně a velmi provizorně. Tím ale na druhou stranu neříkám, že blízkost v sociálním prostoru automaticky vede k jednotě: stanoví jen objektivní možnost jednoty, nebo řečeno s Leibnitzem, „pretenci existovat“ jako skupina, jako *možná třída*. Marxistická teorie se dopouští přesně stejného

omylu, na jaký poukázal Kant v ontologickém argumentu, nebo jaký sám Marx vytýkal Hegelovi: dělá „salto mortale“ od existence v teorii k existenci v praxi nebo, jak to řekl Marx, „od věcí logiky k logice věcí“.

Je paradoxní, že právě Marx, ačkoli stavěl na *účinku teorie* – účinku v pravém slova smyslu politickém, spočívajícím v tom, že se ukazuje (*theorein*) „skutečnost“ dosud plně neexistující, neboť ještě nepoznaná a neuznaná – víc než kterýkoli jiný teoretik, tento účinek opomněl do své teorie zapojit... Od třídy-na-papíře k třídě „skutečné“ lze přejít jen za cenu mobilizující politické práce: „skutečná“ třída, pokud kdy nějaká „skutečně“ existovala, je vždycky jen třída zrealizovaná, zmobilizovaná – jakožto vyústění čistě symbolického (a politického) *třídního boje* – , aby se prosadilo určité pojetí sociálního světa, nebo spíš určitý způsob, jak ho v představě i ve skutečnosti ustavit a jak ustavit třídy, podle nichž by dostal podobu.

Jak všichni ze zkušenosti víme, existence tříd jak v teorii, tak hlavně ve skutečnosti, je předmětem sporu. Právě to je také ta největší potíž, jež brání vědeckému poznání sociálního světa a rozřešení (protože *nějaké řešení existuje...*) problému společenských tříd. Popírat existenci tříd, jak se o to zuřivě snažila konzervativní tradice na základě argumentů ne vždy zcela nesmyslných (nutně na ně musí narazit každé poctivé bádání), vposledku znamená popírat existenci diferencí a principů difference. Právě to dělají – dost paradoxně, protože termín třída zachovávají – ti, kdo tvrdí, že dnešní americkou, japonskou nebo i francouzskou společnost tvoří už jen jedna jediná obrovská „střední třída“ (viděl jsem anketu, v níž se ke „střední třídě“ hlásilo osmdesát procent Japonců). Takový postoj je očividně neudržitelný. Z veškeré mé práce vyplývá, že v zemi, o níž se také říkalo, že se homogenizuje, demokratičuje atd., existují rozdíly všude. A pokud jde o dnešní Spojené státy, není dne, aby nějaké nové bádání neukázalo, že tam, kde *byla snaha vidět* homogennost, existuje diverzita, kde byla snaha vidět konsenzus, existuje konflikt, a kde byla snaha vidět pohyb, se jen přejímá a uchovává. Takže *diference* (což říkám tím, když hovořím o sociálním prostoru) existuje a přetrvává. Ale je proto nutné přimnout či tvrdit, že existují společenské třídy? Ne. Společenské třídy neexistují (i když marxisticky orientovaná politická práce možná v některých případech dokázala, aby existovaly alespoň skrze mobilizující a mandátové instance). Existuje pouze sociální

prostor, prostor diferencí, ve kterém třídy existují takřkajíc virtuálně, vytečkovaně, ne jako danost, nýbrž jako *něco, co se má vytvořit*.

Jakkoli je však sociální svět se svým roztríděním něco, co mají vytvořit, vybudovat – individuálně, a hlavně *kolektivně*, ve spolupráci i konfliktu – sociální aktéři, toto budování nicméně neprobíhá v sociálním vzduchoprázdnu, jak se zřejmě domnívají někteří etno-metodologové: představy o sociálním prostoru a různé postoje v boji za jeho zachování nebo přeměnu se řídí podle toho, jaká postavení jsou v něm zaujímana, neboli podle struktury rozdělení různých druhů kapitálu, jež jsou zároveň i zbraněmi.

Obvykle tento celek objektivních struktur a subjektivních konstrukcí, ležící mimo běžné alternativy objektivismu a subjektivismu, strukturalismu a konstruktivismu a dokonce i materialismu a idealismu, shrnuji do slov, která jsou poněkud pozměněným citátem slavné Pascalovy věty: „Svět mne obsahuje a pohlcuje jako pouhý jeden bod, já však obsahuji svět.“ Sociální prostor mne pohlcuje jako pouhý jeden bod. Tento bod je však *blediskem*, principem pohledu vycházejícího z určitého bodu v prostoru, z určité *perspektivy*, jejíž forma a obsah jsou dány objektivním postavením, z něhož je zaujímana. Sociální prostor je skutečně ta první a poslední realita, protože rozhoduje dokonce i o tom, jakou představu o něm sociální činitelé mají.

Dospěl jsem v tomto svém, dalo by se říci, úvodu do četby *Distinkce* ke konci. Pokusil jsem se v něm vyjmenovat principy vztahového, strukturálního pojetí, v němž může navrhovaný model nabýt svůj plný dosah. Pojetí vztahového, ale také pojetí *generativního*. Čímž chci říci, že bych rád, aby se moji čtenáři snažili převést platnost modelu i na onen jiný „partikulární případ možného“, jímž je společnost japonská, aby se snažili vybudovat sociální prostor a symbolický prostor japonský, definovat základní principy diferenciací (podle mého soudu to jsou tytéž, bylo by však třeba například ověřit, nemají-li odlišnou relativní váhu – což si však vzhledem k tomu, jaký neobyčejný význam se zde tradičně přikládá výchově, nemyslím) a hlavně principy distinkce, specifické distinktivní znaky v oblasti sportu, stravování, nápojů atd., průkazné rysy představující příznačné difference v různých symbolických sub-prostorech. Právě to je podle mne podmínka oné *komparativky podstatného*, po níž jsem v úvodu volal, a zároveň i podmínka

univerzálního poznání neproměnných a variant, jehož může a má dosahovat sociologie.

Pokud jde o mne, pokusím se zítra promluvit o mechanismech, na nichž se jak ve Francii tak v Japonsku a jiných pokročilých zemích rozvoj prostoru sociálního a prostoru symbolického zakládá, a samozřejmě také o kontradikcích a konfliktech, které mohou vést k transformaci obou těchto prostorů i jejich vztahů.

DODATEK

„SOVĚTSKÁ“ VARIANTA A POLITICKÝ KAPITÁL¹

Vím, že někteří z vás knihu Die Feinen Unterschiede (Distinkce) znají opravdu dobře. Rád bych ji s vámi prošel znovu a pokusil se odpovědět na otázku, kterou jste si nad ní jistě sami kladli: platí navrhovaný model i na jiné případy než jen na Francii? Dá se aplikovat také na NDR, a za jakých podmínek?

Chceme-li prokázat, že jde o univerzální model, umožňující za cenu určitých transformací proměnných veličin – které je třeba nablížet univerzálně (nebo alespoň v celku diferencovaných společností), abychom ozřejmili základní diferenciaci sociálního prostoru – zaznamenat historické variace, musíme se v první řadě zbavit sklonu k substancialistickému a naivně realistickému myšlení, které místo aby se zajímalo o vztahy, drží se skutečností, v nichž se vztahy projevují; a které následkem toho brání rozpoznat, že i když se v různých zemích, nebo i v různých momentech jedné a téže země, opozice mezi vládnoucími a ovládanými otiskuje do jevově odlišných praktických činností, je to stále jedna a táž: například tenis, až donedávna (a ještě v době, kdy jsem vedl šetření, z něhož vycházím v Distinkci) pěstovaný (alespoň ve Francii) výhradně držiteli těch nejvyšších pozic v sociálním prostoru, je dnes mnohem rozšířenější, ačkoli difference přetrvávají. Týkají se však míst, časových momentů a forem jeho provozování. A podobných příkladů z nejrůznějších oblastí

¹ Přednáška pronesená 25. října 1989 ve Východním Berlíně.

praktické činnosti nebo stravování by se dalo uvést víc. Sociální prostor je tedy třeba vidět jako strukturu diferencovaných postavení, z nichž každé je definováno místem, které zaujímá v rozdělení určitého druhu kapitálu. (Společenské třídy jsou podle této logiky pouze třídy logické, stanovené teoreticky a takřkajíc na papíře vymezením určitého relativně homogenního celku aktérů, zaujímajících v sociálním prostoru totožné postavení; a třídy zmobilizované, jednající, třídy v marxistickém smyslu, se z nich mohou stát jediné politickou prací, která je zbuduje či udělá - ve smyslu E. P. Thompsona, který hovoří o The Making of English Working Class² - a jejíž úspěšnost může mít v příslušnosti k jedné a téže socio-logické třídě příhodnou půdu, ale nikterak tím není předem dána.)

V případě Francie bylo k ustavení sociálního prostoru třeba, a také stačilo, vzít v úvahu různé druhy kapitálu, jehož rozdělení určuje strukturu sociálního prostoru. A protože velice významnou roli hrají v tomto případě kapitál ekonomický a kapitál kulturní, sociální prostor se zde pořádá podle tří základních dimenzí: v první dimenzi se aktéři dělí podle celkového objemu jimi vlastněného kapitálu všech druhů; ve druhé podle poměru mezi kapitálem ekonomickým a kapitálem kulturním v celkovém objemu kapitálu, jehož jsou držitelé; a ve třetí podle toho, jak se objem a struktura tohoto kapitálu postupem času vyvíjí. Protože prostor pozic zaujímaných v sociálním prostoru koresponduje s prostorem dispozic (či habitusů) jejich držitelů a jejich prostřednictvím rovněž s prostorem postojů, model funguje jako adekvátní princip třídění: třídy, jež lze vytvořit vymezením určitých úseků v sociálním prostoru, soustřeďují aktéry co nejvíc homogenní nejen z hlediska jejich existenčních podmínek, ale i z hlediska jejich kulturních praktik, stravování, politických názorů atd.

Abychom odpověděli na otázku položenou na začátku a ověřili si, zdali model platí i na NDR, musíme tedy prozkoumat, jaké principy diference tuto společnost charak-

² Edward P. Thompson, *La Formation de la classe ouvrière anglaise*, překlad z angl., Paříž, Hautes Études-Gallimard-Le Seuil 1988.

terizují (címž zároveň v opaku k myslu „bezvládní společnosti“, to jest společnosti bez diferencí, připouštíme, že takové principy existují - jak o tom ostatně zcela evidentně svědčí současná zdejší protestní hnutí); nebo, řečeno prostěji, zdali v případě NDR nacházíme všechny principy diference (a pouze ty), jež vykazuje případ francouzský, a mají-li tutéž relativní váhu. A hned na první pohled vidíme, že jedním z hlavních rozdílů mezi oběma prostory a mezi principy diference, jimiž jsou definovány, je skutečnost, že ekonomický kapitál - soukromé vlastnictví výrobních prostředků - je zde oficiálně (a z velké části i reálně) postaven mimo brhu (i když určitý přístup k výhodám plynoucím jinde z ekonomického kapitálu je zde zřejmě zajišťován jinými cestami). Tím víc stoupá váha kulturního kapitálu (o němž lze předpokládat, že stejně jako v tradici francouzské nebo japonské, je vysoce ceněn i v tradici německé).

Je však samozřejmé, že všechny diference v možnostech přístupu ke statkům a méně běžným službám nelze - byť se oficiální ideologie meritokratického typu třeba snažila předstírat opak - přičítat pouze diferencím v objemu drženého kapitálu kulturního a kapitálu vzdělání. Je proto nutno předpokládat, že zjišťované diference, zvláště pokud jde o stravování a životní styl, se zakládají na jiném principu diference, na nestejném rozdělení jiného druhu kapitálu. Mám zde na mysli to, co by se dalo nazvat kapitál politický a co svým držitelům určitým způsobem umožňuje soukromě vlastnit majetky a veřejné služby (vily, auta, nemocnice, školy atd.). Takovéto převádění veřejných služeb v dědičné vlastnictví lze pozorovat i v případech, kdy je po víc generací u moci sociálnědemokratická „elita“, tak jak je tomu například ve skandinávských zemích: sociální kapitál politického typu, získávaný přes odborové a stranické aparáty a předávaný sítí rodinných vztahů, vede ke vzniku skutečných politických dynastií. K nejkrajnější mezi v této tendenci soukromě si přivlastňovat veřejné majetky a služby (která se ostatně projevuje i ve francouzském socialismu, i když ne tak silně) dospěly sovětské režimy (jimž takovéto označení přísluší spíše než označení „komunistické“).

V případě, kdy jsou jiné formy hromadění zcela nebo více méně kontrolované, stává se prvním a hlavním principem

diferenciace politický kapitál a jedinými protivníky příslušníků politické nomenklatury, kteří s nimi na poli moci bojují o dominantní princip ovládnutí, jsou pak držitelé kapitálu vzdělání. (Všechno totiž nasvědčuje tomu, že podstatou změn, k nimž v poslední době došlo v Rusku a jinde, je rivalita mezi první a hlavně druhou generací držitelů politického kapitálu a držiteli kapitálu vzdělání, technokraty, a zvláště badateli a intelektuály - kteří sami přitom z části rovněž vyšli z politické nomenklatury.)

K rozbrazení sociálního prostoru, který by vypovídal o rozdělení moci, výhod a také životních stylů, by tedy bylo zřejmě třeba zavést ukazatel specifického politického kapitálu sovětského typu (a pečlivě ho propracovat, to jest vzít v úvahu nejen postavení v hierarchii politických aparátů, a to zvláště komunistické strany, ale také stáří členství každého činitele a jeho rodové linie v politických dynastiích). Abychom skutečně zachytili německou specifiku, a zvláště určitou šed' a uniformnost zdejších forem veřejné sociability, museli bychom navíc, spíše než tradici puritánství, vzít v úvahu skutečnost, že kategorie schopné poskytovat kulturní modely byly zdecimovány jednak emigrací a jednak, a to hlavně, politickou a mravní kontrolou, uplatňovanou egalitářským režimem na jakýchkoli vnějších projevech diference.

Pro ověření správnosti bychom se pak mohli tázat, zdali takto vytvořený model sociálního prostoru je s to alespoň zhruba vypovídat o konfliktech, k nimž dnes v NDR dochází. Že největší sklon bouřit se proti výsadám držitelů politického kapitálu mají, jak už jsem naznačil, držitelé kapitálu vzdělání, a právě oni že jsou i nejspokojnější obrátit egalitářství a meritokracii, na jejichž základě si nomenklatura osobuje legitimitu, proti ní samotné, je nepochybné. Otázka ale je, dokáží-li se intelektuálové snít o „pravém socialismu“ jako opaku karikatury, kterou z něho udělali a kterou prosadili aparátčící (a speciálně ti z nich, kteří mimo aparát nejsou ničím a jsou proto aparátu, jenž jim všechno dal, ochotní dát všechno), opravdu a hlavně trvale spojit s ovládanými, to jest především s dělníky - nutně vnímavými k „demonstračnímu efektu“ běžného kapitalismu, k ledničkám, pračkám a Volkswagenům -, nebo i s drobnými státními úředníky - pro něž jakés takés jistoty nějakého Welfare State třetího

řádu, placené křiklavým nedostatkem všeho možného, nutně nemusí být dostatečným důvodem k tomu, aby odmítli okamžitá, byť očividně riskantní (zvláště pokud jde o nezaměstnanost) uspokojení, která jim nabízí státem a tlakem sociálních hnutí mírně regulovaná svobodná ekonomika.